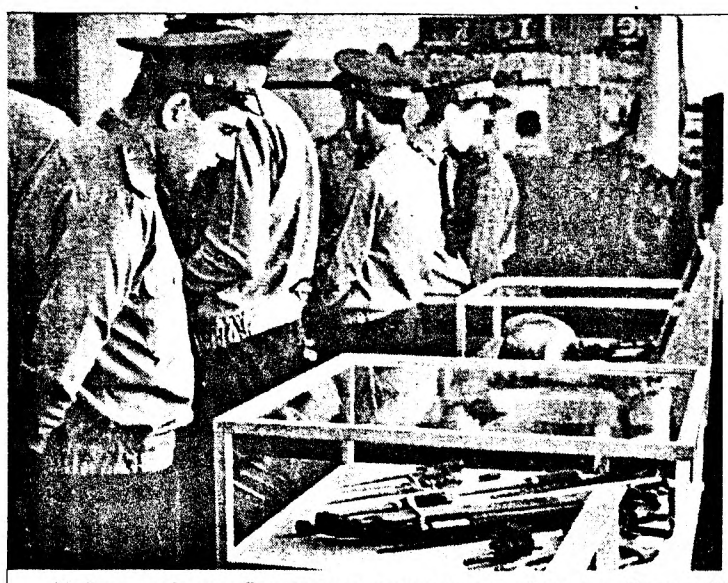

МВД-ның музейінде

*Хакас Республиканың істіндегі киректер министерствозында пу наада ла музей азыл парған. Чоохтирға кирек, МВД-ның музейі пар. Аны чон музейі адап салғаннар. Министерство наа туразар көзібіскенде, музейдеңер сурығ пазох турыбысхан. Амды ол тимнел тее парған. Аны тимнеп айғасча хоосчы **Виталий Николаевич Кызласов**. Төреен-өскен чирі аның Асхыс аймағындағы Кызлас аал. Школаны пуох аалда тоосхан. 10 класс соонаң 1983 чылда Хызылчардағы Суриковтың адынаң хоосчылар училищезінзер кірібіскен. Аны тоозып, хакас чирінзер айланған. Пастап хоос-промышленнай мастерскойда тоғынған. 1990 чылда часхыда "Айра" книга издательствозынзар парыбысхан. Таныхтирға кирек, мында ол, хоос редактор полып, илееде тоғыс ит салған.*

СОМНАР, ПИСТОЛЕТТЕР...

Хайди тидірлер, ўгренерге хаҷан даа орай нимес. Виталий Николаевич андағох сағыстығ. Пўўнгі путхалыстығ туста ол, астых чөрбеске тіп, юрист поларға сағыныбысхан. Чиит хоосчы хакас хазна университедінде юридическай факультетте ўзінҷі курста ўгрен парча. Хоосчы кізі юристке ўгренчеткенін хәйдаң-да піліп алып, аны істіндегі киректер министерствозынзар чөптеп сыхханнар. Книга издательствозындағы тоғыс Виталий Николаевичтің көңніне кірчетсе дее, музей идерге ол ынабысхан. Мында ол 1998 чылның апрель айынаң сығара тоғын парир. Музей ўчўн нандырығ тутча, воспитательнай тоғысча пөліктің инспекторы полча.

– Наа нимені пастирға хыныг, че олох туста аар, – тіпче Виталий Николаевич. – Пастап ла пеер кір килгенде, стенелер хуруғ полғаннар. Хайди полҷаң, ниме итчең сағынғам. Көместең-көместең тоғысча чапсынарға киліскен. Мында хыныг тоғыс. Тілеп чөрчезің, кізілернең чоохтасчазың. Өөн полысчым милицияның ветераны Яков Тимофеевич Лавриненко полча. Маң туста хоостапчам. Музейде дее творческай тоғыс.

Таныхтирға кирек, музейде илееде тоғыс иділ партыр. 200 чыл мының алнынаң, 1 Александр ханның тузынаң пасти,20 чўс чылның 90 чылларына читіре милицияның ирткен чолы көзіділче. Музейзер кірген кізі істіндегі киректер министерствозы хаҷан төстелген, кем Россияда МВД-ның пастағы министрі полған паза пасха даа нимелерні піліп алар. Мындох аймах чылларда милицияда тоғынған кізілернің сомнары пирілче. Минің хайиимны пір сомзар айландырғаннар. Анда Асхыс аалдағы 20 чылларда Красных партизан адалған орамада турчатхан 26 номер тура суурыл партыр. Асхыстағы милиция ухтарын, пистолеттерін, гранаталарын пу туранық оразында тутчаң полтыр. Милицияда тоғынчатхан чиит оол Самсонов холында граната тутчатханда, ол, кинен полып, чара чачырап партыр. Полған на сомнаңар піди чоохтаза, ўр тус парыбызар. Сомнардағы полған на кізінің ирткен чолы таңнастығ. Мындох пистолеттерні, пычахтарны, пулеметты... көріп аларға чарир. 90 чыллар ла прай көзіділбиндір. Чуртастары Чечен, Кавказ чирлерінде ўзіл парған милиция тоғынҷыларынаңар пөлік тимнелерөк, тіпче Виталий Николаевич.

Чиит хоосчы В.Н.Кызласовтың тоғыс ам даа көп. Сидіктерге ол пір дее маң пирбинче.

– Чатчатхан хайа алтынзар суғ ахпинча,– тіпче Виталий Николаевич. – Аны хыймырадарға кирек. Прай ниме поснаң палғалыстығ. Пос хыймыранмазаң, пір дее ниме иділбес. Улам на мында, музейде. Час таа көрерге маң чоғыл. Ол-да тусха ит саларға кирек, итчем. Мин іди тоғынарға хынчам. Тусты көрзең, пір дее ниме идерге маңнанмассың. Кізінің кўзі илбек.

Виталий Николаевичтің сағынған прай сағызы толзын, тоғызы маңнанығстығ парзын, хазии пик ползын. Ол МВД-ның музейін улам пайыт саларына ізенчебіс.

Наталья ТАБАКОВА.

Михаил КИЛЬЧИЧАКОВ

ТАХПАХ КИБЕЛІСТЕР

Өскен-төреен чиріңде
Тизек тее чахсы чыстанча.
Хуруп таа парған чўрееңде
Хынысха орын табылча.
Хайдағ хайхастығ төреен чир,
Аны, уңдубин, чўрееңе кир.

* * *

Ада чир-сууң чох пол парза,
Айнаң кўн дее пўлес полар.
Адаң-іҷең чох пол парза,
Адыңны адап, кем ачынар?
Ағын хустар даа айланчалар,
Аймах уйалар чазапчалар.

* * *

Аймах чірінде хан-пиг полғанча,
Ада чірінде чох-чоос полар.
Ах чазыда столба полғанча,
Көк тайғада хорбычах полар.
Полған на нименің тамыры па
Чирде тамыр чох столба ла пол

* * *

Ікі хара хус харбазыбысса,
Харға-саасханнар тосчалар хан
Ынағ нанҷылар хырызыбысса,
Ыырҷыларның өстері ханча.
Чабалларны өріндірбес ўчўн,
Хаҷан даа турыс арғыстың ўчўн

* * *

Тахпахчы ўреен хаҷанох,
Тахпағы чонда ам даа чуртапча
Істі чох кізі анда чуртаанох,
Че чонда ады даа адалбинча.
Паба ўчўн төл хомзынмазын,
Пазын хаҷан даа төбін тутпазын.

РУБАИЛЕР

ПОЭТКЕ

Чыллар иртчелер, пісті сағыбин,
Пастар хыралча, тасхылдаң хал
Прай пілісті, прай хыныстығ
Чуртастаң ал тур, сағалдаң сор

ЫРЫС

Ырыс – ол минің сағызымда,
Чахайахха төөй, чол хазында.
Тузында хайбин, унада пазып,
Көні иртчебіс чалбах чазыда.

ПАЛА ТІЛІ

Прай нимедең тадылығ поладыр
Пастап ла иркедең сыххан сөстө
Хайди даа пала топыр чоохтанза
Хатығ даа хулахтар аны истедір

ЧЎРЕГІМ

Часхы чидібісті, чўрегім,
Тайғаа тартылча прай көңнім.
Чўс тее часхыны удурлап сыдыр,
Чир дее кирібес минің чўрегім!

КЎЛКІЗІРЕСТЕР

Аптекада пір ир кізі сурынча:

– Маға чарым литр спирт!

– А рецепт пар ба?

– Па-ар! Килограмм сахар, чўс грамм дрожжа...

* * *

Саблығ генерал хармағына алтын палых хаптырып алтыр:

– Че, генерал арғыс, сур ниме хынчазың, – тіпче палых.

– Губернатор поларға сағынчам!

– Син іди дее губернаторзың.

– Сыннаң даа. Маға наа дача кирек...

– Синің дворец пар нооза.

– Пар. Андағда, палығас, син, чирзер чадып, 50 хатап көдірінібіс.

* * *

– Имҷі, минің хулаамда сыңырапча.

– А сірер нандырбаңар.

* * *

Духовой оркестрнің репетиция тузында дирижер тіпче:

– Ікінҷі труба най ла саба ойнапча.

– Ікінҷі трубач ам даа килгелек.

– Чахсы. Килзе, минің чоогымны читір пирезер.

Хомзыныстығ киректер

70 чыллар ортызынзар Москвада пос иткен чара чачырағаң 2 ниме табыл парған. Хайдағ-да ус кізі оларны сала ла чугун скобрадаң паза аңнағаң пір пачка тардаң нимес идіп алтыр. Че ол ус кізінің ады сығыс парған. Нинҷе-де неделя пазынаң, саблан чөрібізіп, ол харибге кір парған. Прай милицияны паза КГБ-ны азахха турғызыбысханнар. Аннаңар аны табырах таап алғаннар. Ол туста мындағ кирек сынап таа таңнастығ пілдірген. Амғы туста, тізең, чара чачырастар удаа таныхталча.

ПАСТАҒЫ КЛАССХА ПАРАРҶЫХ...

Мының алнында мындағ киректер Москва, Санкт-Петербург паза пасха даа улуғ городтарға теелген ползалар, амды анзы Ағбанда даа пір дее ўрўгістіг нимес. Пірее ниме чара чачырап парза, милициянаң хада прокуратура, істезіг иртірчетсе, бандалар аразындағы ўзўріглерге найнапчалар. Че прай ла чара чачырастарны сайбағчылар ўзўріглеріне найнирға киліспинче. Аны хоостыра уголовнай киректің істезіг салтарларынаңар чоохтап пирзе, артых полбас. Пу киректі Ағбан городтың прокуратуразы 1999 чылның январь айында істезіп пастаан. Ағбан городтың тастында, сымзырых орамада кізі хайиин тың даа тартпинчатхан турада ниме-де чара чачырап парған.

Пу орамада тың кирі нимес ирепчі чуртаан, ам даа чуртапча. Аннаңар орамаңың паза кізілернің сын аттары көзіділбинче. Ограда істінде кічіг, че уғаа чылығ времянка пар. Анда пу ирепчінің улуғ хызы ірінең хада (аны Владимир адап саларбыс) чуртаан. Чиит семьяда 6 частығ хызыҷах өскен. Пўўл ол пастағы классха парарҷых...

Ол хорғыстығ кўнде Владимир изірік полған. Таң ол Наа чыл соонаң сағаарбин іскен, таң Көлееде ўлўкўнге тимненчеткен... Ол позы аны хоостыра пір дее ниме чарыт пирбеен, амды чарыт пирер дее бе...

Ипчізінің өөрезі, пуларзар кір килгенде, Владимирнің холында граната көр салып, хорых таа парған.

– Таня, хаптырғас ағыл пирдек. Гранатаның чеказы учух парыбысты, – сурынған амыр ўннең Владимир.

Таня хаптырғас ағыл пирген. Владимир, залзар иртіп, телевизор тоғындырыбысхан. Анаң хызыҷаанаң хада, диванда чадып алып, телевизор көр сыхханнар. Таня залдаң сыххандох, анда ниме чара чачыри түскен. Владимир орындох тоозыл парған. Хызыҷахты имнег туразынзар апарыбысханнар, че аның чуртазын ал халарға киліспеен...

Хайдағ даа кізі ўреп парза, уғаа ачырғастығ. Че пала чуртастаң парыбысса, улам хомзыныстығ. Пірдеезі пілбинче, пілзе дее, чоохтабинча, хайди амыр, сайбағчыларнаң палғалыс тутпаан кізінің холында граната паза «Макаровтың» пистоледіне ўс ствол пол парған? Гранаталар «Чырғалда» яблах чіли садылбинчалар нооза. Алай садыл пастабыстылар ба? Көнек ўстўнде яблахтар, алтында...

Мында ниме ўрўгістіг. Улуғ кізі, кічіг пала чіли, наа ойнаҷахнаң ойнап аларға сағыныбысхан. Че ағаа хоза пу киректе позының палазын тартып алған.

Ана мындағ кирек пол парған чыл пасталчатханда Ағбан городта. Аның соонаң сымзырых пол парды. Че анзы чочындырча. Арса, палазына тың хынчатхан пірее паба пазох өлім ағылар ойнаҷах чыып салды?... Кем пілер...

В.МУРЗИН,
Ағбан городтағы прокуратураның улуғ істезігчізі.

Хакас чирі
Учредительлер: Хакас Республиканың Правительствозы, Өөркі Чөбі
Тираж 2480

Өөн редактор А.С. УГДЫЖЕКОВ
6-22-97
ПІСТІҢ АДРЕЗІБІС:
662600 Ағбан г. Щетинкин ул. 34, "Хакас чирі"

Редколлегия:
Н.Г. Ахпашев, А.И. Котожеков, Н.М. Табакова, Е.И. Тахтобина, А.Е. Тохтобин.

Телефоннар:
редактор орыңчызы 6-21-47
хачылар 6-63-69
пічіктер 5-14-87, 6-61-16
хабарлар 5-25-44
бухгалтерия 6-27-49
хабарҷылар 6-50-55, 5-19-82, 6-21-92, 5-25-47
сомҷы 5-25-38

ГАЗЕТАНЫ ТИМНЕЕННЕР:
хачы М.М.Сунчугашева,
хабарҷы Н.М.Табакова.
Тимге сыххан 11 ноябрьда 17.00 часта.
Газета неделяда төрт хати сыхча: вторникте, четвергте, пятницада, субботада

Газета «Хакасия» полиграфпредприятиде сығарылған.
Газетаны Хакас Республикада чонға хи барлар таратҷан средстволардаңар зак толдырылчатханың сыныхтаҷаң паза пічке кирчең региональнай управление піч 5 майда 1997 чылда кирген.
Пічікке кирген номері – Х0097.
Индекс: 52261